

Az esélyegyenlőség értelmezési kerete

Az esélyegyenlőséghez köthető szakmai diskurzus egyik problémája, hogy a kapcsolódó és napi szinten is használt fogalmak tartalma nem kellően tisztázott, így félreértésre ad lehetőséget. Az eltérések hátterében többek között az áll, hogy különbözőek a megközelítések: értelmezhetjük a fogalmakat például jogi, szociológiai, társadalompolitikai vagy pedagógiai szempontból. De az eltérő politikai berendezkedés és világlátás is másféle megvilágításba helyezi az esélyegyenlőség fogalmkörét, fókuszait, tartalmát. A következőkben kísérletet teszünk az esélyegyenlőség témakörének legfontosabb fogalmait egzakt módon definiálni és általánosan elfogadott szemléleti keretbe helyezni azzal a céllal, hogy kialakítsuk a „közös nyelvet”. Ez a közös nyelv jelenti a szemléleti és fogalmi keretét e kötet későbbiekben tárgyalt részeinek, valamint a mélyebb összefüggések feltárásának.

Esélyegyenlőség

A demokráciákban az egyenlőség követelmény, mely nélkül nem beszélhetünk jogállamról. Jogi szempontból tehát elmondható, hogy az egyenlőség egy olyan elv, amelynek az alkotmányban és minden jogszabályban fontos helye van. Ez egyben garancia arra, hogy a jogállami demokráciákban az alapvető jogok, valamint az emberi méltóság mindenki számára megkülönböztetés nélkül biztosítva legyen. Az egyenlő jogok garantálása tehát egyenlő jogi státuszt teremt mindenki számára, mégis alapvető eltérések lehetnek a jogi státusz és a tényleges társadalmi helyzet között. A valódi társadalmi egyenlőség tehát csak azzal biztosítható, ha maga a jog is figyelembe veszi a fennálló egyenlőtleniséget, és az eltéréseket az egyenlőtleniségükre való tekintettel kezeli. Egy jogi forma vagy cselekedet akkor tekinthető önkényesnek, ha az egyenlő helyzetben lévőket egyenlőtlenül, vagy az egyenlőtlen helyzetűeket ugyanúgy kezeli. A jogegyenlőség kialakítása során különböző szempontok szerint tekinthetünk valakit egy adott helyzetben egyenlőnek vagy egyenlőtlennek. Láthatóan az emberek közötti legnagyobb egyenlőtlenység társadalmi-szociális területen mutatkozik, ami a társadalmi javakhoz való hozzáférés egyenlőtleniségét, illetve a társadalmi javakhoz vezető utakon jelentkező egyenlőtleniségeket jelenti. Ennek hátterében olyan okok állnak, mint a tőketulajdonlasi különbségek (beleértve a szimbolikus – kulturális, kapcsolati és szociális – tőkét is), illetve okként jelenik meg az eltérő társadalmi megítélés a nemi és a faji-etnikai csoportok között, illetve a különböző fogyatékos személyekre vonatkozóan. Természetesen a demokratikus állam rendelkezik eszközökkel a társadalmi egyenlőtleniségek leépítésére, mellyel biztosíthatók az alapvető gazdasági, szociális és kulturális jogok. Tudni kell azt is, hogy az egyenlőség társadalmi szinten történő megteremtése kettősséget eredményez a szabadság szempontjából. Egyrészt szükségessé teszi a beavatkozást a szabadságba, mivel a korlátlan szabadság lehetetlenné teszi az egyenlőséget, másrészt azonban társadalmi egyenlőségről csak akkor beszélhetünk, ha a szabadság is megvalósul. Ebből adódóan az adott társadalomnak és jogrendnek kell biztosítania mindenki számára az emberi méltóság védelmét és érvényesülését, valamint az egyén számára személyisége szabad kibontakoztatását.

Esélyegyenlőség – méltányosság

A jogi értelmezéséből látható, hogy az esélyegyenlőség biztosítása kétféle megközelítést tesz szükségessé. Ezek a megközelítések a szakpolitikákban fogalmi szinten is megjelennek: különbséget teszünk az esélyegyenlőség (equality) és az egyenlő esélyek (equity) biztosítása között. E szerint az esélyegyenlőség (equality) elsősorban az egyenlő hozzáférés azonos módon való biztosítását, más szóval az egyenlő bánásmódot jelenti. Az egyenlő bánásmóddal lehet megelőzni, hogy emberek és csoportok kirekesztőd-

jenek a társadalomban fellelhető lehetőségekhez való hozzáférésekből. Vagyis az esélyegyenlőség (equality) azt a demokratikus társadalmi minimumot biztosítja, mely során nem kerülhet senki hátrányba vélt vagy valós egyéni adottságai, vagy valamilyen csoporthoz tartozása miatt. Ennek biztosítását célozza Magyarországon az egyenlő bánásmódról szóló törvény, mely jogi garancia a kirekesztést eredményező – direkt vagy látens módon megjelenő – intézkedések, cselekedetek, mechanizmusok megelőzésére, megakadályozására. Az esélyegyenlőség tehát azt jelenti, hogy a különböző személyeknek és csoportoknak lehetősége van másokkal közös térben és másokkal azonos módon és arányban hozzáférni információkhoz, tevékenységekhez, szolgáltatásokhoz, eszközökhöz stb.

Az egyenlő esélyek (equity) biztosítása mindezen túlmutat. Azt mondja ki, hogy a hátrányt okozó különbségtétel kizárása szükséges, de nem elégséges feltétel a valódi esélyegyenlőség létrejöttéhez. Az elégséges feltételek kialakítása során figyelembe kell venni a társadalomban megmutatózó különbségeket, és olyan intézkedéseket, cselekvéseket kell alkalmazni, amelyek társadalmi szinten és eszközökkel támogatottan teremtik meg mindenki számára a hozzáférést. Vagyis a társadalomban tenni kell azért, hogy az egyenlőtlen helyzetben lévőknek is valóban lehetősége legyen a felkínált javakból részesülni. Az egyenlő esélyek (equity) megnevezés nem kellően különül el az esélyegyenlőség (equality) fogalmától, így az „equity” magyar megfelelőjeként a „méltányosság” került be a hazai diskurzusba. A méltányosság fogalmába soroljuk tehát mindazokat az egyenlőtlen ellensúlyozása érdekében megvalósuló tevékenységeket, melyek valódi hozzáférést eredményeznek a különböző szempontból egyenlőtlen helyzetben lévő személyek és csoportok számára.

Esélyegyenlőség – inklúzió

Az esélyegyenlőség és egyenlő esélyek (méltányosság) fogalomköre abból indul ki, hogy vannak egyenlőtlen helyzetben lévő személyek és csoportok a társadalomban. Az erre vonatkozó összes intézkedés és cselekedet arra irányul, hogy felismerje az egyéni vagy csoportszinten jelentkező hátrányokat és megpróbálja ellensúlyozni. Ez azonban csak akkor lehetséges, ha maga a társadalom befogadóvá (inkluzív) válik. A befogadás (inklúzió) a társadalom egészének oldaláról tekint az egyenlőtlenégi rendszerre egy olyan szemléleti keretet kialakítva, amelyben a társadalmi kizárás, kizáródási kényszerrek megszűnnek.

A társadalmi inklúzió (social inclusion) a hazai és nemzetközi tudományos és szakpolitikai diskurzusban egyre elterjedtebb fogalom, mely komplex megközelítése és korszerű szemléletmódja révén egyre inkább kiegészíti, felváltja az esélyegyenlőség fogalomkörét. A fogalombővülés kiindulópontja az esélyegyenlőséget célzó tartalmi beavatkozás, mely integráció (beilleszkedés) néven terjedt el az elmúlt évtizedekben. A nemzetközi szakirodalmat vizsgálva azt látjuk, hogy az integráció egy olyan folyamat, mely során az addig kirekesztett személyeket vagy csoportokat be kell fogadni egy nagyobb csoportba (például a társadalomba). Ebben az értelemben az integrációnak az a szemlélete, hogy az embereknek két típusa van: a valamilyen „hiányossággal” rendelkező és az anélkül élő. A „hiányossággal élő” csoport befogadása az integráció. Az inklúzió ezzel szemben azt a felfogást osztja, hogy ez a két csoport ilyen módon nem létezik.

A legfontosabb különbség a két fogalom között tehát, hogy az integráció csoportokba oszt, az inklúzió viszont heterogén csoportról beszél, ahol az együttélés, együtt érvényesülés kap hangsúlyt.

Az együttélés az inklúzió esetén kölcsönös befogadást jelent, az együtt érvényesülés pedig az egyéneknél megjelenő sokféleségre történő hatékony és eredményes reagálást. Az inklúzió értelmezése tehát egyszerre folyamat és cél, melyben a különbözőség vitathatatlan tény. Ez a különbözőség pedig univerzális, kulturális vagy egy adott kontextus által meghatározott tényezőktől függ. Az inklúzió a változó társadalommal foglalkozik oly módon, hogy az miként alkalmazkodik a különbözőségekhez, és milyen módon harcol a diszkrimináció ellen. Az inklúzió eléréséhez kettős megközelítés szükséges: a kizáró korlátok felszámolása érdekében a társadalomra és a kirekesztett személyekre egyidejűleg figyelmet kell fordítani. Az inkluzív szemlélet a különbözőség elismerését az alapvető emberi jogokat szem előtt tartva teszi. Így az inkluzív társadalom tevélegesen biztosítja, hogy minden embernek meglegyenek az anyagi és egyéb lehetőségei arra, hogy teljes mértékben részt vehessenek a gazdasági, szociális és politikai életben.

Az esélyegyenlőség és méltányosság fogalomköréből kiindulva jutottunk el egy olyan szemléleti kerethez, melyet összefoglalóan inklúzióknak (befogadás) nevezünk. Az inklúzió – befogadás – egy olyan tudatosan működtetett társadalmi hatásrendszer, amely képes az egyének és csoportok számára a kirekesztést, kirekesztődést meggátolni és a valódi értelemben vett hozzáférést biztosítani a társadalmi lehetőségekhez, javakhoz. Az inklúzió a közösségeknek kategorizálásától mentes nézetén alapul, ahol a kölcsönös befogadás egy soha be nem fejeződő folyamat.

Összegzés

Az előzőekben röviden próbáltuk a hazai és a nemzetközi tudományos és szakmai diskurzusban használt esélyegyenlőséghez köthető fogalmakat meghatározni, valamint a mögöttük meghúzódó szemléletet és tartalmat tisztázni. Egyértelműen látható, hogy az esélyegyenlőség, mint alapvető emberi jog egy olyan deklarált cél, mely akkor valósul meg, ha az egyenlő bánásmód mellett a méltányosság is biztosított. Mindez pedig akkor lehet sikeres, ha általánossá válik az inklúzió szemlélete, amikor is a minden napok részévé válik az állandó közösségi cselekvés, s ennek eredményeképpen a társadalomban tapasztalható kizárási kényszerek eltűnnek.

Irodalom

- Bourdieu, P. (1978): A társadalmi egyenlőtlenségek újatermelődése. Gondolat Kiadó, Budapest. 268–311.
- Coleman, J. S. (1997): Család, iskola, szociális tőke. In Kozma Tamás [szerk.] (2004): Oktatás és társadalom. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 152–156.
- Hinz, Andreas (2002): Von der Integration zur Inklusion – terminologisches Spiel oder konzeptionelle Weiterentwicklung. Zeitschrift für Heilpädagogik 53., 354–361.
- Kalocsainé Sánta Hajnalka – Varga Aranka (2005): Az inklúzió mint társadalmi és oktatási idea. *Educatio*, tavasz, 204–208.
- Potts, P. [ed.] (2003): *Inclusion in the City: A Study of Inclusive Education in an Urban Setting*. Routledge Falmer, London–New York. 190.
- Radó Péter (2007): Méltányosság az oktatásban. OKM, Budapest. 112.
- Varga Aranka (2010): Inkluzív társadalom és iskola. In Varga Aranka [szerk]: *Esélyegyenlőség a felsőoktatásban 1*. PTE BTK NTI Romológia és Nevelésszociológia Tanszék

